

איזור ים-סוף וקרן-אפריקה

א. סופר

מיקומו הגיאוגרפי של ים-סוף ועובדת היותו הנתיב הקצר ביותר המקשר בין אירופה והים-התיכון לבין אפריקה ואסיה — שני אלה הם המקנים לו את חשיבותו המרובה מן הבחינה האסטרטגית, הכלכלית והמדינית, חשיבות החורגת מתחום התעניינותן של ארצות האיזור בלבד. יתרה מזו — יתכן כי חשיבותו לארצות השוכנות מחוץ לאיזור רבה יותר מאשר לארצות האיזור עצמן. המאבק לשליטה בים-סוף כרוך בצרור השיקולים הגלובאליים, ולכן יש עניין רב בסקירת האינטרסים של הגושים העולמיים באיזור. דומה, כי מבין מעצמות המערב, בריטניה היא בעלת האינטרסים המגוונים והחזקים ביותר בו. אמנם, מן הבחינה האסטרטגית, הולכת ופוחתת הזדקקותה למעבר בנתיב-המים של ים-סוף, וזאת — על רקע מדיניותה באיזור שממזרח לסואץ. בהחום האינטרסים הכלכליים והמסחריים, לעומת זאת, חיוני נתיב זה לבריטניה ודי אם נמחיש עובדה זו בדוגמה מתחום הנפט: קרוב למחצית צריכתה של בריטניה בנפט מיובאת מאיזור המפרץ הפרסי. חברות-הנפט הבריטיות חולשות על כ- $\frac{1}{3}$ מייצור הנפט שם, וההכנסות מייצור הנפט, הובלתו ושיווקו הן גורם נכבד במאזן-התשלומים הבריטי. בריטניה נזקקת למעבר בים-סוף גם לצורך סחרה הימי. בשנת 1965 נאמד הסחר הימי הבריטי שעבר דרך תעלת סואץ ב-25 אחוזים מכלל סחרה הימי.

גם לצרפת אינטרסים אסטרטגיים במעבר-מים זה. אינטרס זה הולך ופוחת אף הוא, אך אין ספק בקיומו, בעיקר בשל נוכחותה של צרפת בסומאלי הצרפתית.

כמו לבריטניה כן אף לצרפת אינטרסים בתחום הנפט, כולל חלק חשוב ממניות חברות הנפט במפרץ הפרסי.

לעומת בריטניה וצרפת, האינטרסים של ארה"ב הם בבחינת יוצא-דופן. ארה"ב אינה תלויה תלות בלעדית במעבר, מבחינה כלכלית או מבחינה אסטרטגית. עם זאת אין להתעלם מן העובדה כי נתיב זה משמש לקשר נוח בין יחידות הצי השישי ליחידות הצי השביעי של ארה"ב, וכן לקשר עם בסיסה באתיופיה, במפרץ הפרסי ובאיראן. עם זאת, למרות שאין ארה"ב תלויה תלות בלעדית כלשהי במעבר זה, מכל מקום — בתוקף היותה מעצמת-על — רואה היא לעצמה חובה לשמור על האינטרסים של בעלות-בריתה, ובכלל זה מדינות אירופה התלויות באורח בלעדי כמעט בנפט העובר דרך נתיב זה.

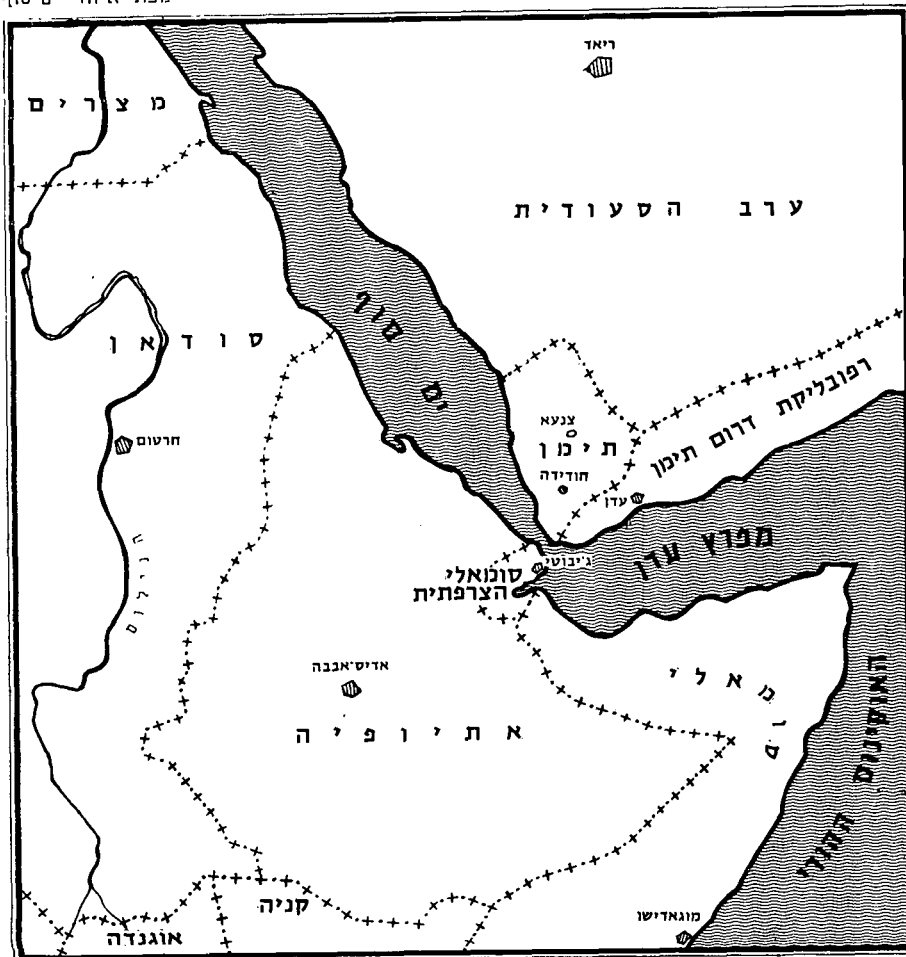
מכלול האינטרסים השונים, שרק חלק מועט מהם מנינו, מביא את המעצמות השוכנות מחוץ לאיזור לעשות למען לא יהפוך יס-סוף לזירת-התמודדות, פן יסכן הדבר את שלום המעבר בו. הקו המנחה את מעצמות המערב הוא, על כן, כי יש לשקוד על כך שארצות האיזור לא תיפולנה תחת השפעתו של גורם עוין, העלול לערער את היציבות בהן ולסכן את המעבר במימי יס-סוף ובשמי המדינות סביבו.

איזור יס-סוף נוכח החדירה הסובייטית

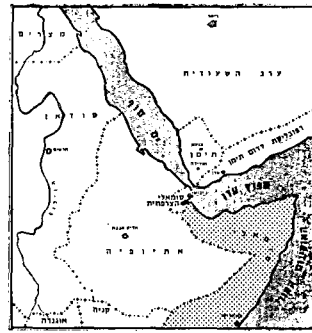
נתחיל דווקא בסומאלי, לא רק משום שהחדירה לתוכה היתה מוקדמת יותר — אלא גם משום שלעומת יתר הארצות, אף העמיקה בה הרבה יותר.

עוד תקופה ארוכה לאחר שנתברר היקפה של החדירה הסובייטית לסומאלי, אותה נסקור להלן, נמשכו התהיות על משמעותה ועל המגמה שהיא מבשרת: כלום אין זו אלא תחילתה של חדירה ליס-סוף — או שמא נועדה סומאלי לשמש קרש-פייצה ליעד אחר, כגון ארצות הדרום-אפריקה? ואולי באה החדירה זו על רקע התחרות עם סין העממית, שעשתה בתחילת שנות ה-60 צעדים מהירים לא רק בסומאלי, כי אם במרבית ארצות אפריקה? היו שניסו לראות במה לכה של ברית-המועצות בסומאלי צעד מדיני אופורטוניסטי, דהיינו — חדירה לשמה, בלא שתקבע לעצמה מטרה מיידית מוגדרת. עתה, לאחר מלחמת ששת הימים ולאור החדירה הסובייטית המהירה לתיון והתקרבותה הרבה לרפובליקה העממית של דרום-תיון (להלן: רד"ת), חתמת ה-הסכם הצבאי עם סודאן והעניין הגובר-והולך בנעשה במפרץ הפרסי, דומה כי שוב אין קושי ליישב את התהיות.

מפת איזור יס-סוף

להלן נדון בחדירה הסובייטית לארבע מדינות שבאיזור יס-סוף, סומאלי, רד"ת, תיון וסודאן, תוך סקירת התנאים המדיניים בכל אחת מהן.

סומאלי היא חלקה הרחוב ביותר של "קרן אפריקה" — מושג שמקורו בצורת המפה האפריקאית. קרן זו חולשת מצדה הצפוני על מבואותיו הדרומיים של ים סוף, ובכלל זה — על שני הנמלים החשובים ביותר באזור, הלא הם עדן וג'יבוטי. בצדה

המזרחי משקיפה הקרן על מרחבי האוקיינוס ההודי, וחולשת על גתיב הסחר בין המזרח הרחוק למזרח אפריקה. יתר-על-כן, השולט בקרן אפריקה שולט בפתח הקדמי לאפריקה המזרחית, לו משמשות אתיופיה וקניה בבחינת פרוזודור.

עסקת-הרכש בין בריה"מ לסומאלי, שנחתמה בסוף שנת 1963, היתה שיאה של החדיירה הסובייטית לסומאלי, שהחלה שנתיים-שלוש קודם לכן. כבר ב-1961, זמן קצר לאחר הכרזת העצמאות, נחתם הסכם כלכלי בין שתי המדינות, שבמסגרתו ניתן לסומאלי אשראי לטווח ארוך. עסקת-הנשק השלימה חדיירה זו, והורימה לסומאלי כלי-נשק שעלו — באיכותם ובכמותם — על הנמצא בידי שכנותיה; עם הנשק באו גם עשרות טכנאים ומומחים סובייטים, והללו שובצו ברמות השונות של הצבא הסומאלי, אשר דוקטרינת-הלחימה שלו הותאמה בכל לוו הסובייטית. החדיירה כללה — עם זאת — גם תחומים שמחוץ לצבא, ובעקבות אלה נוצרה זיקה גדולה והולכת של סומאלי לבריה"מ.

לחדיירה סובייטית זו, שאת מהלכיה העיקריים תיארגו, היו השלכות אחדות שחרגו הרחק מסומאלי עצמה:

דחף לנקיטת קו לאומני-תוקפני; בעקבות אספקת הנשק נוצרה מתיחות ללא-תקדים ביחסי סומאלי עם הארצות השכנות, ובעיקר עם אתיופיה וקניה. תביעותיה של

סומאלי לגבי שטחים משל ארצות אלו היו ידועות אמנם זה מכבר, והפכו נושא מדיני יסודי, שהפך חלק בלתי-נפרד מהופעותיו של כל מנהיג ממנהיגי סומאלי. אך תביעות טריטוריאליות אלה לא נטו עד אז לחרוג למימדי סיכסוך חריף. ואולם, אספקת-הנשק הסובייטית נתפרשה על-ידי המנהיגים הסומאליים כתמיכה מצד בריה"מ בתביעותיהם האמורות לגבי שלושה אזורים: ג'יבוטי (היא סומאלי הצרפתית), איזור אוגדין של אתיופיה, והמשולש הצפון-מזרחי בקניה. עד מה שורשיות תביעות אלו ניתן ללמוד מן העובדה שהסומאליים נתנו להן ביטוי גם בציור דגלם, הכולל כוכב בעל חמש פינות — שתיים מהן מסמלות את סומאלי האיטלקית והבריטית (שתיהן יחד מהוות כיום את שטחה של סומאלי העצמאית), ואילו יתר שלוש הפינות מסמלות את התביעות הקיימות-ועומדות לגבי סומאלי הצרפתית ואזורי-הגבול של אתיופיה וקניה. סומאלי אמנם לא הכריזה מעולם מלחמה רשמית על שכנותיה, אך מזה שנים מאמנת היא לוחמים לשם פעולות-גרילה בשטחיהן. היא אף מסייעת ל"חזית השחרור האריתראית", הפועלת לגיתוקה של אריתריאה מאתיופיה.

הינתקות מן המערב: לפני חתימת עסקת הנשק הסובייטית הציעו מעצמות המערב, ובעיקר ארה"ב, סיוע לסומאלי — אך זו מצאה לנכון לדחותה, ולהעדיף את הסיוע הסובייטי. ההתקשרות עם בריה"מ הביאה לדחיקת רגליה של ההשפעה המערבית, ואפילו האיטלקים, שדומה כי היו בעלי מעמד "מיוחס" בארץ זו, נאלצו לארוז את מזודותיהם.

השיקול הבינ-לאומי: החדיירה הסובייטית לסומאלי העלתה מדינה זו באחת למישור-ההתעניינות הכלל-עולמי, וזאת — בשל קיומו של מרכז-תקשורת אמריקאי גדול באתיופיה, ובשל חששות המערב לערעור המצב המדיני בקניה ובאתיופיה. בעת האחרונה ניכרת רגיעה ביחסי סומאלי עם שתי שכנותיה, ולאחרונה אף נמסר על שיחות שתפתחנה

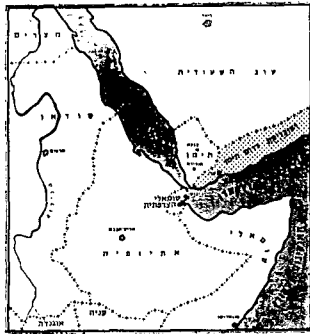
שבטים

בסומאלי 3 שבטים עיקריים:

שבט האויה (Howya) ושבט דרוד (Darod), שניהם בדרומה של סומאלי (סומאלי האיטלקית לשעבר); ושבט איסאק (Issak), מרוכז בעיקר בצפונה של סומאלי (סומאלי הבריטית לשעבר).

אישים

- עבוד רשיד עלי שרמרקה — נשיא המדינה, כבן 50, בן שבט דרוד הדרומי; שימש ראש-ממשלה בשנים 1960—1964. משפטן במקצועו. ידוע כאדריכל ההתקרבות לסין ובריה"מ. דוגל במדיניות תקיפה נגד קניה ואתיופיה.
- מחמד אבראהים איגאל — ראש הממשלה, בן 38, נמנה על שבט איסאק הצפוני. שימש בעבר ככהונת שר ההגנה; נבחר לאחרונה לכהונת מנהיג מפלגת השלטון, היא "ליגת הצעירים הסומאליים". מקובל כמתון ופרו-מערבי.
- עבד אריאזק חג'י חוסיין — חבר פרלמנט; בשנים 1964—1967 שימש ראש-ממשלה; עומז כיום בראש האופוזיציה לראש-הממשלה הנוכחי, ומתנגד למדיניותו המתונה כלפי קניה ואתיופיה. בן 45, מוצאו משבט דרוד.
- יוסף אימאם גוליד — שר ההגנה, ממקורביו של ראש-הממשלה הנוכחי; נמנה על שבט איסאק.
- אסין נור חסן — שר הפנים, מנאמני הנשיא; לשעבר מזכיר מפלגת השלטון. נמנה על שבט דרוד.

תנועת ה"ג.ל.פ." נסמכה על ציפיות ושיקולים אחדים: א. חיסולה המדיני של "פ.ל.ו.ס.י." עורר תקוה כי המשטר שיקום ברפובליקת דרום תימן יהיה מתון יותר. ב. רוחחה הסברה כי הוויתור על המס-

גרת המסורתית והתמיכה בתנועת ה"ג.ל.פ." יביא לכינון משטר יציב יותר, שיהא צפוי פחות לזעזועים. ג. העדפת תנועת ה"ג.ל.פ." על "פ.ל.ו.ס.י." ותלותה של המדינה החדשה בסיוע כלכלי מצד בריטניה

מגרדי שחקים בעיירה בחצרמות

אמורים היו להבטיח כי המשטר ברד"ת לא יפגע באינטרסים הבריטיים באיזור, ובראשוראשונה — באלה שבמפרץ הפרס. ד. פיגוי תימן על-ידי המצרים בעקבות מלחמת ששת הימים עתיד היה להביא לביטול המאחז המצרי-רוסי באיזור, לחיזוקם של המשטרים המסורתיים בו — ולמתן הזדמנות נאותה למלוכנים בתימן להכריע את המשטר הרפובליקני ולהקים בה משטר שמרני. ואולם, למגינת-לבה של בריטניה לא נתגשמה כמעט ולוא אחת מציפיותיה, לא באשר ליכולתו של המשטר החדש לקיים שלטון יציב, לא לגבי ההתחשבות באינטרסים הבריטיים — ובוודאי לא באשר ליחסי המדינה החדשה עם בריה"מ. מאז עצמאותה נמצאת רד"ת במצב של אנרכיה מדינית וכלכלית, המביאה את המדינה אל סף פשיטת-הרגל. עם זאת, לענייננו חשוב לעמוד דווקא על אופיו של המשטר הנוכחי בה, שכן כבר מראשית הדברים הסהבר, כי אין

באוגוסט בין סומאלי לקניה. אך השאלה העיקרית היא, באיזו מידה יוכלו יורשיהם של היילה סילאסי, קיסר אתיופיה וג'ימו קניאטו, נשיא קניה, לעמוד מול לחצים חדשים בעתיד. ידוע גם כי שתי ארצות אלו שרויות בניגודים פנימיים חמורים, שרק יוקרתם של שני המנהיגים הללו מגשרת עליהם. אם יסתלקו שניהם מן השלטון, יש לחשוש להתרופפות המשטרים הפנימיים בשתי המדינות, ואין לדעת באיזו מידה תוכלנה לעמוד או בפני המשך הפעילות הסומאלית החתרנית. ההתרחשויות בג'יבוטי בתחילת 1967 הן חלק מן התמונה הכוללת של התביעות הסומאליות הנזכרות, אשר ניוזנו — בדרך זו או אחרת — מן הנוכחות הסובייטית. אמירת-ההון של הג'יבוטים לנשיא צרפת, דה-גול, בבחירות שנערכו שם במרס 1967 — דחתה לפי שעה התפרצויות אלימות ומשבר מדיני בג'יבוטי. אולם אין זו אלא דחיה, ואין ודאות כי התלקחות כלשהי — ולוא בנושא אחר — לא תארע בעתיד; והי נהנה הישיר ממשבר כזה תהיה בראשוראשונה, בריה"מ.

*

בניגוד לסומאלי, היתה החדייה הסובייטית לארצות האחרות המשמשות נושא למאמר זה קשור רה קשר בליינתק במאורעות המדיני שנוצר לאחר מלחמת ששת הימים. תקופה קצרה לאזור הת' בוסה הערבית נדמה היה כי יוק' רתה של בריה"מ בתוך עמי ערב ירדה פלאים, וכי מעמדה נתערער — לכאורה — ללא תקנה; אולם משנסתבר כי בריה"מ היא הגורם היחידי בו יכולות מדינות ערב לשים מבטחן מבחינה צבאית ר מדינית — משתפר והולך מאונך סיכוייהם של הסובייטים. המהי' רות בה שוקם הצבא המצרי והי

תמיכה הבלתי-מסוייגת בעמדה הערבית במוסדות הבין-לאומיים — כל אלה יצרו לבריה"מ בעיני הערבים דמות חדשה, של משחררת הערבים ועוזרתם. דמות חדשה זו שימשה לבריה"מ אשרת-כניסה נוחה למדינות בהן עוסקים אנו. דבר זה בולט במיוחד באשר לסודאן, שאין ספק כי האוירה הבין-ערבית שלאחר המלחמה מילאה תפקיד נכבד בחתימת עסקת-נשק בינה לבין בריה"מ. לא פחות בולט הדבר לגבי תימן, בה גרמה פעולת הפיגוי של מצרים ליצירת חלל ריק, אותו מיהרה בריה"מ למלא. למען רציפותה הגיאוגרפית של הסקירה, ראוי כי רפובליקת דרום-תימן תהא הארץ הבאה בה נעסוק.

רפובליקת דרום תימן

פיגוי עדן על-ידי הבריטים — שהוקדם לנובמבר 1967, במקום המועד המתוכנן של ינואר 1968 — נבע מן התנאים החדשים שנוצרו באיזור; והעברת מוסרות השלטון לידי

הגורמים המשתתפים במאבק המדיני ברד"ת

ה"ג.ל.פ." (החזית לשחרור לאומי)

הוקמה בהשראה מצרית בשנת 1964, כארגון חתרני אנטי-בריטי. בראשית 1966 חדלו המצרים לתמוך בה. פינוי הכוחות המצריים מתימן החליש את יריבתה המדינית, "פ.ל.ו.ס.י.", ועבב הפינוי הבריטי הצליחה ה"ג.ל.פ." להשתלט על מרבית שטחי הפדרציה, ובכך הפכה להיות המועמדת הבלעדית לתפיסת השלטון.

ה"פ.ל.ו.ס.י." (החזית לשחרור דרום-תימן הכבושה)

חזית זו הוקמה בראשית 1966, ונועדה לשמש ארגון-גג לכל התנועות האנטי-בריטיות, יכן מכשיר מצרי להשתלטות על הפדרציה בתום הפינוי הבריטי. עם ניצחונה של ה"ג.ל.פ.", נאלצו מנהיגי "פ.ל.ו.ס.י." להישאר מחוץ לרד"ת, וניהלו מבחץ פעולות נגד המשטר. שני האישים הבולטים בה הם: נשיאה, עבד אל-קאוי מכאוי, ועבדאללה אל-אצנג, יו"ר לשכתה המדינית.

ה"ס.א.ל." (ליגת דרום-ערב)

מפלגה לאומנית מתונה, מקורבת לסעודיה, ונוטה למאבק בדרכים מדיניות. לאחרונה קראה לשיתופה בממשלה קואליציונית לכשתקום ברד"ת. מנהיגה — מוחמד עלי ג'פרי.

נסיכי הפדרציה

הללו מרוכזים כיום בסעודיה, ונושאים עיניהם לשוב לשלטון. בראשית 1968 עשו ניסיון להמריד שבטים באזור ביחאן — אך נכשלו. נזכרו בתור אלה העומדים מאחורי המרידה שפרצה בסוף יולי 1968.

הצבא

מונה כ-10,000 איש; בעל זיקה שמרנית. לתמיכתו נודע משקל מכריע בניצחון ה"ג.ל.פ.". הטיהורים בו עוררו תסיסה ברד"ת, והביאו לנקיטת צעדים נמרצים נגד הקיצוניים. העובדה כי הצבא הוא הכוח הממשי היחיד ברד"ת גורמת לשיתוף-פעולה הדוק עמו מצד הנשיא — ולהתחשבות בדרישותיו.

בשיטה של החרמת אדמות ללא פיצויים, וחלוקתן ללא תמורה לארסיים שעידודן קודם לכן. הולאמו כל המוסדות הפיננסים, הזרים והמקומיים כאחד; כן הולאם סחר-החוץ. לגבי מוסדות הממשל, ננקט עקרון ההנהגה הקולקטיבית; באזורים השונים נבחרו מועצות עממיות לניהולם.

רפורמה מרחיקה לכת ביותר נערכה בכוחות הביטחון; בשורותיהם של אלה נערך טיהור יסודי. הצבא אורגן מחדש על-פי דגם הצבא העממי; המפקדים נבחרו על-ידי החיילים, ולעתים קרובות לא היו אלה אלא טוראים שהוקפצו בסולם-הדרגות. מרות המפקדה נשמרה בדרך של מינוי מדריכים פוליטיים.

נוסף לצבא הוקמו אף יחידות של מיליציה עממית

נשיא רד"ת, קחטאן אש-שעבי

המדוברי כאן במשטר לאומני בעלמא — כי אם במשטר בעל זיקות שמאלניות-קיצוניות, שעד מהרה ניתן להן ביטוי הן במדיניות-הפנים והן במדיניות-החוץ. ראוי להדגיש, כי אחד הגורמים לחוסר יציבות של השלטון ברד"ת נעוץ במאבק המתנהל בתוך מפלגת השלטון פנימה על גיבושה של מדיניות ברורה של תנועת ה"ג.ל.פ." השלטת. מאבק זה, המכרסם ב"ג.ל.פ." ופוגם בכושרה להוסיף ולהחזיק בשלטון — הוא פרי של התרוצצות בין זרמים שונים. באורה כללי ניתן להבחין בשני זרמים פוליטיים במפלגה: זרם השמאל הקיצוני, המזוהה עם המארקסיזם בנוסחו הסיני — מחד-גיסא, והזרם הגוהה אחר השמאל האורתודוכסי, נוסח בריה"מ — מאידך גיסא. בתודשים הראשונים לעצמאות ניתן לזרם הקיצוני לממש את תורתו הלכה-למעשה באיזור החמישי והשישי של רד"ת (הוא איזור חצרמות). הצלחתם להשתלט דווקא על איזור זה לא באה באקראי. עשרות אחדות של מורים, שחונכו בפק"ן, הצליחו להשתלב במערכת החינוך של חצרמות עוד בתקופת הפדרציה, ועם הכרזת העצמאות היו הם הראשונים ליטול לידיהם את השלטון בשמה של תנועת ה"ג.ל.פ.". המרחק הרב מעדן, האנדרלמוסיה ששררה בתקופה הראשונה לעצמאות וחוסר האפשרות לפקח בעילות מבירת רד"ת על הנעשה באזורים — נוצלו על-ידיהם למימוש מזורז של מהפכה חברתית, כלכלית ומדינית, על פי הדגם הסיני. מדינה כמו רד"ת, הנאלצת להוציא 85 אחוזים מתקציבה לשירותים — אינה יכולה, לדעתם, להסתייע בשיטות מקובלות כדי להגיע לפתרון ממשי של בעיותיה, ולפיכך יש צורך — לפי תפיסתם — ללכת בדרכי-ההתפתחות שאומצו על-ידי מדינות הדמוקרטיה העממית, לשם קידומה של רד"ת אל סף הסוציאליזם. על פי אידיאולוגיה זו, בעל-הברית הטבעי לנושאי הרעיון והמכשיר למימושו היא שכבת הפועלים והאיכרים העניים. בשאלת הרפורמה האגררית נקטו המהפכנים